

RAPPORT 2013:15

LJUSTERÖ KYRKA

Antikvarisk medverkan vid ommålning av fasaden på Ljusterö kyrka,
Ljusterö socken, Österåkers kommun, Uppland.

Hedvig Bellberg

Läs rapporten i PDF
www.stockholmslansmuseum.se

RAPPORT 2013:15

LJUSTERÖ KYRKA

Antikvarisk medverkan vid ommålning av fasaden på Ljusterö kyrka,
Ljusterö socken, Österåkers kommun, Uppland.

Hedvig Bellberg

Järnväggsgatan 25, 131 54 NACKA
Tel vx 08-586 194 00, info 08-586 194 01
Fax 08-32 32 72, E-post museet@stockholmslansmuseum.se

© Stockholms läns museum
Produktion: Stockholms läns museum
Redaktionell bearbetning: Ulrica Sasko
Omslag: Kyrkan sedd från väster efter ommålningen. Foto H. Bellberg, LP 201300569.
Foto: Hedvig Bellberg om inte annat anges.
Allmänt kartmaterial: Lantmäteriverket. Medgivande 97.0133

Nacka 2013

Innehåll

Sammanfattning av utförda åtgärder	6
Byggnadshistorik med relevans för ärendet	6
Utförda åtgärder	7
Avvikelser från arbetshandlingar	20
Iakttagelser under ommålningen	20
Kulturrehistorisk bedömning av utförda åtgärder	20
Övriga handlingar med relevans för ärendet	20
Administrativa uppgifter	22

Sammanfattning av utförda åtgärder

Ljusterö kyrka har målats om exteriört och fått en ny färgsättning. Den helvita färgen, som kyrkan haft i 90 år, frångicks och kyrkan fick åter en polykrom färgsättning, såsom den hade innan 1923. Kyrkan målades i vitt och grått. Fasaderna är fortsatt vita, medan strävor och andra detaljer, respektive dörrar och fönster, målades i två gråa nyanser.

Byggnadshistorik med relevans för ärendet

Ljusterö kyrka ligger vid Kyrksjöns södra strand, på en liten höjd på norra Ljusterö. Kyrkan är uppförd 1894 och är delvis resultatet av en ombyggnad av en tidigare kyrka utan klocktorn, uppförd på platsen 1751-55. Den gamla kyrkans grundplan överensstämmer med dagens kyrka. Den gamla kyrkan hade en trären, alternativt mörkt rött målad stående träpanel. När den nya kyrkan uppfördes målades den exteriört i ett polykromt måleri, med brunröda strävor och ockragula fasadpartier. 1923 ändrades färgsättningen och kyrkan fick en helvit monokrom fasad, som sedan dess varit kyrkans signum.

För ombyggnaden till den nya kyrkan 1894, stod stockholmsarkitekten Hjalmar Kumlien (1837-97). Kyrkan fick ett nygotiskt formspråk, med utstickande detaljer, såsom strävpelare och svarvade halvkolonner med snidade kapitäl, som inramar dörr- och fönsteröppningar. Det polykroma måleriet var arkitektens avsikt, vilket tydligt avspeglar sig i kyrkans formspråk.

Ljusterö kyrka har, under de 90 åren med sitt monokromt vita utseende, ommålats exteriört knappt ett tiotal gånger under 1900-talet, med början 1923 och senast 1996.

Ifrågavarande exteriöra ommålning har syftat till att åter ge kyrkan en polykrom färgsättning, så som arkitekten en gång tänkte med utformningen, men eftersom kyrkan i nästan hundra år har varit vitmålad, har den vita fasadfärgen behållits. Balustraderna och strävorna, samt andra utskjutande detaljer, har målats i en grå kulör, tänkt att samspela med kyrkans dörrar och fönster, som går i en något mörkare grå nyans på samma kulörskala. Fönstren renoverades 2012 och behöll samma kulör som de hade innan.

Ljusterö kyrka efter ombyggnaden (1894), fotot är taget från öster. Foto G Cronqvist 1896.
Antikvarisk Topografiska Arkivet.

Utförda åtgärder

Enskilda delar i fasaden, såsom armaturer samt en stentavla monterades till att börja med ner. Kyrkan renskrapades noggsamt och försiktigt, förhand och med hjälp av värmelampa. Träet visade sig glädjande vara i mycket god kondition. Några färgrester, eller färgstegar återfanns inte som kunde härledas till den gamla polykroma färgsättningen. Renskrapningen utfördes i kyrkokroppens nedre delar samtidigt som byggnadsställningen kring tornet byggdes. Därefter fortgick arbetet med att renskrapa även tornet. På tornet fanns några rötskador i träet, däribland på luckorna samt på en enstaka list mot öster. Där byttes träet ut.

LP 201300570. Stentavlan som är placerad under korfönstret togs ner under arbetet. Tavlan är av på mitten, men snittet är så fint att den ändå fäster. Tavlan återplacerades efter ommålningen. Fotot är taget innan ommålningen. Foto H. Bellberg.

LP 201300571. Fasaden samt dörr- och fönsteromfattningar innan ommålningen. Även de ej inmålade järnen syns i bild. Foto H. Bellberg.

LP 201300572. Fasaden mot norr innan ommålning. I bild Linoljemålarnas Tommy Smeds. Foto H. Bellberg.

LP 201300573. Fönsterfoder i tornet medan de fortfarande var vita. Foto H. Bellberg.

LP 201300574. Norrsidans fasad renskrapad. Foto H. Bellberg.

Alla fasadytor slipades och målades in i vitt (vit linoljefärg av märket Engwall och Claesson), och halvkolonnader, foder, strävor och andra detaljer, som en gång i tiden varit brunröda, ströks i en grå nyans (NCS: S 3502-G av märket Engwall och Claesson) som låg i samma färgtonskala som fönsterbågarnas gråa (NCS: S 5502-G av märket Engwall och Claesson), men var något ljusare. Detaljerna målades i omfattning enligt en skiss upprättad av kyrkokamrer Anna Nedergård, efter fotoförlaga. Portarna och de stora järnbeslagen på portarna samt tornets luckor målades in lika fönsterbågarna. Allt ströks två gånger, på vissa ställen krävdes tre strykningar. Bl.a. där färgen träffats av slagregn innan den hunnit torka.

LP 201300575. Fasadfärgsproverna. I bild entreprenör Tommy Smeds och kyrkokamrer Anna Nedergård. Foto H. Bellberg.

LP 201300576. Kyrkan innan ommålningen med tornet inklätt av byggnadsställningen. Foto H. Bellberg.

LP 201300577. Detalj utbytt, droppbräda i tornet på östsidan.

Målningsarbetet utfördes först på tornet, så att ställningen sedan kunde monteras ner. Innan nedmonteringen av byggnadsställningen gjordes, genomfördes en syning av de nymålade ytorna på tornet.

Syning av tornet. I bild antikvarie Hedvig Bellberg. Foto T. Smeds.

Vid besiktningen av tornet iaktogs att taktassarna under takfoten lämnats vita, samt att den översta brädan där taket möter fasaden i gavelröstena lämnats vit. Denna nivå är godtagbar, om än något inkonsekvent, med tanke på detaljeringsgraden på nämnda delar. En liten detalj – en list nedanför en droppnäsa – vars likar var gråmålade, hade missats och var vit, men gråmålad sedan. Någon mindre yta på sydsidan hade påverkats av slagregn vid två tillfällen under målningsarbetet och åtgärdades genom att bli struken på nytt.

LP 201300578. Det polykroma måleriet i tornet med den återkommande trepassornamentiken. Listen närmast takfallet är lämnad vit. Foto H. Bellberg.

LP 201300579. Jalusiluckorna i tornet i den mörka grå och omgivande detaljer i den ljusare grå. De volutinspirerade taktassarnas vita insidor synliga. Foto H. Bellberg.

LP 201300580. Kyrkans norrsida, med halvkolonnaden. Fotbrädan/offerbrädan upplevs ljusare när solen ligger på, men är målad i samma kulör som övriga strävor – en spännande reflektion. Foto H. Bellberg.

De återstående lågdelarna av kyrkan målades från en rullställning. Nedtill fanns inga träskador. Endel sprickor lagades i med linoljekitt från Åffa. Fönsterkolonnadens uttryck blev effektivt, likaså de nu framträdande trepassformerna, som inte bara återfinns i vindfånget ovan porten åt söder, utan även utmärker sig som en detalj i portiken mot väster samt i tornfasadens alla fyra sidor och på snickarglädjen i tornet. Kring portarna togs en vit inramning i portikens kant fram.

Hängrännorna kring kyrkans takfot hade bågnat utåt och släppte ner mycket regn på fasaderna. Alla hängrännor bockades därför tillräta av en plåtslagare på ön. På koppartaket hade ett par märken från byggnadsställningen uppstått. Inga hål iaktogs dock.

LP 201300581. Tornet från norr. Foto H. Bellberg.

LP 201300582. Entrésidan/västsidan. Foto H. Bellberg.

LP 201300584. Entrén till kyrkan, märk väl de vita banden kring ingången samt de inmalade järnbeslagen.
Foto H. Bellberg.

LP 201300583. Små skador på taket mot norr. Foto H. Bellberg.

LP 201300585. Kyrkan sedd från öster efter ommålningen. Foto H. Bellberg.

Avvikelser från arbetshandlingar

Inga avvikelser från arbetshandlingarna har noterats.

lakttagelser under ommålningen

Fotbrädan/offerbrädan kring kyrkans nedre delar, målades lika resterande detaljer, i den ljusa gråa, men upplevdes vara ljusare än övriga detaljer. Detta skuggspel framstod ge kyrkans väggar än mer liv. Det polykroma måleriet hade ytterligare kunnat förstärkas på ett par ställen, men det var onekligen lätt att missa detaljer då detta var det första försöket till en återställning i ett polykromt måleri. Eventuellt hade tornets dekorativa voluterinspirerade taktassar, förlängningarna av högbenens undersidor, kunnat gråmålas. Som det nu blev är utsidorna gråmålade, men inte insidorna. Även vindfånget ovanför fönstret i sakristian skulle eventuellt kunnat ornamenteras mer. Detta kan göras en bedömning om, vid nästa ommålning av kyrkan. Påpekandena innebär inga avvikelser från handlingarna, utan är endast antikvariens förslag. En mycket värdefull observation under arbetet med det polykroma måleriet är alla de positiva reaktioner församlingen fått från kyrkogårdsbesökarna.

Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder

Resultatet med en avvikande färg i de framträdande detaljerna blev i allra högsta grad rättvisande för kyrkans exteriör. Detaljerna är nu väl synliga, så som från början var avsikten med kyrkans arkitektoniska uttryck. Antikvarien, såväl som församlingen, är mycket nöjd med kyrkans utseende efter ommålningen.

Övriga handlingar med relevans för ärendet

Bellberg, Hedvig, Ljusterö kyrka, antikvarisk medverkan vid fönsterrestaurering. Stockholms läns museum Rapport: 2013:3

Antikvarisktopografiska arkivet samt Byggnadsstyrelsens arkiv, Riksantikvarieämbetet, dokumentmappar respektive fotomappar gällande ändringar i Ljusterö kyrkas exteriör.

Kilström, Bengt Ingmar, Ljusterö kyrka, Upplands kyrkor 152, andra upplagan, Uppsala stifts kyrkoberivningsred. 1992

Sundström, Lisa, Ljusterö kyrka. I: Låt kyrkorna berätta. Kulturhistoriskt skyddade kyrkor i Stockholms stift. Stockholm 2008

LP 201300586. Kyrkan sedd från väster efter ommålningen. Foto H. Bellberg.

Administrativa uppgifter

Objekt:	Ljusterö kyrka
Socken:	Ljusterö
Kommun:	Österåker
Landskap:	Uppland
Arbetshandlingar:	Protokoll, Linoljemålarna, Tommy Smeds 2013-05-28, 2013-06-20, 2013-09-06
Länsstyrelsens beslut:	dnr 433-30568-2012
Byggherre/beställare:	Svenska kyrkan Ljusterö-Kulla församling, Anna Nedergård
Entreprenör:	Linoljemålarna i Sigtuna AB, Tommy Smeds entreprenad
Antikvarisk medverkan:	Stockholms läns museum genom Hedvig Bellberg
Byggnadstid:	2013-05 – 2013-08
Antikvarisk slutbesiktning:	2013-08-28